

Голуб Добрашиновић

НЕКОЛИКО ПРИЛОГА О С. МАТАВУЉУ

(Одлазак с Цетиња. — Дотадашњи књижевни рад. — Ускок. — Писмо Машу Врбици. — Бока и Бокели)

ОДЛАЗАК С ЦЕТИЊА. — Иако је 1887. писао из Зајечара Лазу Томановићу да се заузме код књаза Николе за његов повратак у Црну Гору, из које га „већ никада ништа неће покренути“,¹ — Матавуљ се почетком 1889. поново носи мишљу да је напусти. Још претходне године заправо — прошло је тек два мјесеца од његовог повратка из Србије — он се повјерава Милану Савићу: најрадије би се, вели, настанио у Приморју и „анфиширао... овакога положаја“ (VIII, 190) кад би имао мало свога прихода или кад би му било могућно живјети од књижевне зараде. И доцније се често јада на досаду и зловољу у блатном Цетињу, на тамошњу прљаву реалност и сл.; жали се на безвољност за рад, премда је за њ имао доста времена: престолонаследнику је држао свега четири часа недјељно. За Матавуља тих дана Цетиње није „котлушина“ само у географском смислу.² Стога он моли Милана Савића и Владимира Малину, пријатеље и колеге из зајечарске гимназије, да се заузму за његову службу (VIII, 205—206), јер му је „тврда накана“ селити се (VIII, 206). По свој прилици, дво-

¹ Писмо од 11. октобра 1887. Симо Матавуљ: *Сабрана дела*, VIII „Просвета“, Београд, 1956, 118. Како ћу се у току даљег излагања често позивати на ово издање, то ћу у самом тексту, између заграда, означавати римским бројем књигу *Сабраних дела*, арапским — стране. Ово издање има осам књига, и то: I. *Ускок*; II. *Бакоња фра Брне*; III. *Десет година у Мавританији и Приповетке* (из Црне Горе и Боке Которске); IV. *Биљешке једног писца*; V. *Приповетке* (из Далмације); VI. *Приповетке* (из Београда); VII. *Драме, путописи и разни списи* и VIII. *Писма*.

² „Пиши слатком Малини — јавља Матавуљ М. Савићу 23. априла 1889 — да ће бити како његово добро племенито срце жели, иначе не би ми остало друго но да свршим као мој непрежаљени Беара“ [да изврши] самоубиство — Г. Д.] (VIII, 205).

мјесечни боравак у Србији, иако временски кратак, учинио је своје: психички је одвојио Матавуља од Цетиња. На путу у Зајечар и обратно упознао је живот већих градова, Беча и Пеште, Загреба и Новог Сада, а нарочито Београда, живот блискији његовој „бонвиванској“ ћуди. Направио је том приликом и многа познанства с људима: с Миланом Савићем, с којим ће до смрти остати у најбољем и најприснијем пријатељству; са Владимиром Малином, који му је највише помогао око постављења у Београду; са уредницима разних листова: Павлом Марковићем Адамовом, Јованом Грчићем, Милом Маравићем и др., чију је уредничку дарежљивост благонаклоно осјетио.³ У поменутим мјестима уједно Матавуљ је могао запазити много бујнији књижевни живот него што је био на Цетињу. Упоредимо, на примјер, новинску издавачку дјелатност: у Београду је 1887. штампано 27 листова, на Цетињу само „Глас Црногорца“. Док је у Београду излазила дугогодишња и реномирана „Отаџбина“, на Цетињу 1888. није било ниједног књижевног листа. (Зацијело због тога Матавуљ је и био принуђен да прву редакцију *Бакоња фра-Брине* шаље Грчићевом „Стражилову“.) Тек 1889. покренуће Лазо Томановић „Нову Зету“.

У историјској сеоби к југу тежиште српског културно-књижевног живота спуштало се из Беча преко Пеште и Новог Сада до Београда. Мада је Нови Сад у погледу броја књижевних листова још увијек био у знатном преимућству, Београд је све више постајао средиште српског књижевног живота: Лаза Лазаревић, млади Бранислав Нушић, Светислав Вуловић, Јован Јовановић Змај, Милован Глишић, тројица Илијћа, да и не помињемо остале. Ускоро ће се у Београд доселити и Јанко Веселиновић, а нешто касније и Стеван Сремац. У најпунијем смислу ријечи у Београду је живјело језгро српског књижевног кадра, чију су сарадњу прижељкивали сви наши извањи листови (цетињски, сарајевски, мостарски, и др.).

Београд је, дакле, привлачио Матавуља и као српска духовна метропола, која је омогућавала чвршћи однос и са читаоцима и са критичарима, да при том не узимамо у обзир разне институције и задужбине које су путем конкурса и подстицале и потпомагале списатељски рад.

У поређењу с београдским, књижевни живот на Цетињу морао је изгледати Матавуљу још отужнији и кржљавији. Априла 1889. он се жалио на пригодничарско и ненадахнуто пјесништво, на неразумијевање публике навикнуте „на причања из небулозног свијета, који не постоји“, те је стога он „најмање уважен, мање валај него ли гомила *galegenhajts-dihtera*“ (VIII, 205).

Уза све ово било је и других разлога који су Матавуља гонили са Цетиња. Те године проглашено је пунољетство његовог

³ За *Љубав није шала ни у Ребесињу* Матавуљ је добио четрдесет форинти; за причу *Је ли се Чеврља огријешио* — двије и по форинте од стране (VIII, 49, 189).

васпитаника Данила, те је постојала могућност, Матавуљу не по вољи, да га врате у гимназију.⁴ Могло је бити и узајамне нетрпеливости између њега и књаза. Матавуљ се, на примјер, на њ жалио: закинуо му је од плаће за подучавање престолонаследника Данила (VIII, 55). Затим, приликом пунољетства „нашљедникова“, одликовани су сви јавни радници изузев самог васпитача.⁵ Можда је Матавуљева зајечарска епизода појачала и онако „познато неповјерење Црногораца“ према извањцу, а ни књаз Никола, са доста суревњивих књижевних претензија⁶ и још више владалачке самовоље, није успијевао да уза се чвршће веже људе од пера. Цетиње су већ и дотад напустили многи дошљаци (Милан Костић, Нићифор Дучић, др Милан Јовановић, Светислав Симоновић, С. Чутурило и др., а коју годину потом учиниће то и Лаза Костић).

Послије раскида с Цетињем, у писму Јовану Бошковићу од 23. маја 1891, Лаза Костић поздравља Матавуља и у каламбуру од наслова прича Лазе Лазаревића и С. Матавуља, које је наградила Академија, додаје: „Он (Матавуљ) ће се најмање чудити мојој невољи, он све зна, јер није ново оружје.“⁷ (Свакако је ово алузија на односе с књазом који су га принудили да напусти Цетиње, што је унеколико и с Матавуљем био случај.)

Ваља, најзад, истаћи да су Матавуља, поред наведених психолошких разлога и погоднијих књижевно-културних прилика,⁸ мамили у Србију и повољнији службени изгледи: већа плата, сигурнија пензија и могућности за издашнију зараду (VIII, 55). Већ стечена књижевна слава давала је, разумљиво, и основа и права оваквим његовим претензијама.

Углавном, поводом абдикације краља Милана (22. фебруара 1889), Матавуљ 15. марта обрадовано пита М. Савића: „Би ли тај догађај могао бити узроком да се ја и ти опет састанемо“ (VIII,

⁴ Видо Латковић: *Симо Матавуљ у Црној Гори*. Скопље, 1940, 66.

⁵ Исто.

⁶ Лаза Костић је причао да је књаз Никола љубоморан на туђу књижевну славу. — Дневник Пере Тодоровића, 1. јануар 1893 (Архив Српске академије наука и уметности, бр. 9787).

⁷ Из писама др-а Лазе Костића. Саопштвава Риста Ј. Одавић. — Гласник Историјског друштва у Новом Саду, 1931, књ. IV, 487. — У другом писму износи: „Из приложеног под ./ видеш шта ме је снашло. Прво покажи моме Симеуну (Матавуљу), он све зна, или *à peu pres*, па ће ти испричати чудновати фатум либелли“, 488).

⁸ Истичући да је Матавуљ свраћао у Задар на путу за Београд, гдје намјерава „да се овога пута сасвијем настани“, — Бјелановићев лист Српски гласник указује да ће се „младом писцу са нашег Приморја у Биограду отворити много шире поље за његов књижевни рад, но што се томе овдје па и на Цетињу могао надати“ (1889, бр. 38). Сличну мисао донијеће касније и Љубомир Јовановић у студији *Симо Матавуљ*, у којој су, по моме мишљењу, многи подаци узети лично од писца (Дело, 1898, књ. XIX, 213). Најзад и сам Матавуљ поводом свог првог преласка у Србију каже: „Добро ми је било (на Цетињу), али ми се прохте да ми буде још боље, тачније да кажем, чинило ми се да ћу у Србији наћи плодније земљиште за свој књижевни рад, коме се онда бијаш свом душом одао и, чинило ми се, да ћу моћи живјети слободније“ (VI. 674).

203). Ове ријечи недвосмислено говоре да је он напустио Зајечар поред осталог и због нетрпеливости краља Милана, односно надлежних власти. Овоме затим иде у прилог и казивање М. Савића о разлозима Матавуљевог повратка у Црну Гору, који је, као његов блиски пријатељ, могао несумњиво у то бити упућен.⁹ У складу са свим овим била би и сумњичења Данила Живаљевића да је Матавуљ прешао у Србију по налогу црногорског књаза и Лазе Костића (VIII, 119). И аустријски агент Милинковић у својој достави са Цетиња од 29. новембра 1887. извјештава грофа Калнокија да је Матавуљ протјеран из Србије.¹⁰ Према томе, благонаклон став министра просвјете Андре Николића, који је дао двомјесечно одсуство С. Матавуљу, не би побијао наведено нити му противречио. Радикали, тада на власти, били су увијек, мање-више, у опреци с краљем Миланом. (Подсјетимо се да се од познате Зајечарске буне није било навршило ни пола деценије.) Познато је, затим, да краљ Милан није најбоље гледао на Црногорце.¹¹ Управо 1887. ускратио је усељење стотини црногорских породица. Није, према томе, излишно претпоставити да се неповјерљиво односио и према Матавуљу, који је био, као што знамо, веома близак краљу Николи.¹² Дакле, ако сметње од стране краља Милана и нијесу једини чинилац који је условио Матавуљев одлазак из Зајечара, оне су свакако један од јаких разлога; он није сачекао ни испуњење обећања просвјетних власти да ће му повећати плату и послје неколико мјесеци премјестити га у Београд. У томе смислу схватљиве су и раније наведене Матавуљеве ријечи у вези са одрицањем краља Милана од престола. Стога је без основа тврђење др Живомира Младеновића како је Матавуљ сматрао да се у Србију може вратити кад год жели.¹³

⁹ У чланку *С. Матавуљ у Зајечару* М. Савић пише: „Уз то наиђоше и неприлике, које су га готово приморале да напусти Зајечар и Србију. Тадашња радикална влада не хтеде га додуше пустити; Андра Николић му је нудио одсуство, али Сима не хтеде на то пристати. Притисак од горе био је исувише јак“ (Књижевни југ, Загреб, 1919, књ. IV, св. 6 (септембар), 247). — У рукопису коментара Матавуљевих писама Савић изријеком истиче краља Милана као виновника Матавуљевог одласка из Зајечара (Рукописни одсек Матице српске, М. 7778).

¹⁰ *Архивска грађа о југословенским књижевним и културним радницима*, књига трећа (1780—1894) од д-ра Алексе Ивића. Београд, 1932, 315.

¹¹ У биљешци о Данилу Живаљевићу Милан Ђ. Милићевић указује како је савјетовао Живаљевићу да скине црногорско одијело, јер Краљ Милан не трпи Црногорце (Народна библиотека у Београду, Р. 343/IV, 37).

¹² По достави аустријског дипломатског представника на Цетињу Милинковића грофу Цапарију Матавуљ се приликом одласка с Цетиња поздравио с принцем Петром Карађорђевићем, који му је дао и писмену препоруку за неке своје пријатеље (*Архивска грађа* [...], 316). — Ако је краљ Милан могао доћи до оваквих података — а то за њега као аустрофила није искључено — онда би овакав став његов имао разлога. И своје отпуштање 1898. Матавуљ је везивао за екс-краља Милана.

¹³ Др Живомир Младеновић: *Сима Матавуљ у светлости породичне преписке*. Нови Сад, 1955, 43.

*
* *
*

Око Матавуљеве службе највише се заузео Владимир Малина, пријатељ и колега његов из зајечарске гимназије. Иако се, по свој прилици, већ од раније за то трудио, мјесто му је обезбиједио тек крајем јуна или почетком јула 1889. Тих дана јавио је Милану Савићу: „Пиши Матавуљу да ће после ферија добити место овде. Био сам куд треба и биће му резервисано“.¹⁴ Матавуљ је, међутим, одговорио 15. јула Савићу да неће моћи са Цетиња прије свршетка јула, како би могао уредити „своје финансије“ (VIII, 207), (вјероватно љетње плате а можда и дуг од књаза). Премда је подно овог писма написао „пошљедње са Цетиња“, што је у суштини и било, Матавуљ је послје тога остао у Црној Гори још два мјесеца. Чекао је, вјероватно, и званично постављање не ослањајући се сасвим на усмено обећање. Са Цетиња је 18. августа т. г. послао и молбу министру просвете. „Желећи настанити се у Србији и радити у просветној струци — каже Матавуљ у њој — молим Вас, Господине министре, да ми даге мјесто при једној од београдских гимназија. Пошто сам разабрао да по закону не могу одмах имати професорско мјесто, молим Вас да ме поставите за учитеља језика I-ве класе с правом да могу полагаати професорски испит.“¹⁵ Актом број 11986 од 11. септембра т. г. Матавуљ је и званично постављен у Нижој београдској гимназији. Сјутрадан се обратио кратком представком књазу. „Корист моје фамилије и моје материјално обезбеђење — истиче он — принуђавају ме да идем из Црне Горе, зато молим Ваше Височанство да ме милостиво отпусти“.¹⁶ Као што се види из саме стилизације оставке (наглашавање материјалне стране), а још више из објашњења брату Ђуру,¹⁷ Матавуљ би под повољнијим новчаним условима ипак остао на Цетињу, бар за извјесно вријеме још. Књаз му је, међутим, одмах уважио оставку наредивши да се Матавуљу изда септембарска плата.¹⁸ Своје намјере о преласку у Београд Матавуљ је повјерио само Јази Костићу и др Светиславу Симоновићу. С књазом се, пак, није ни поздравио. Преко Ријеке и Загреба приспио је 20. септембра те године у Београд.

¹⁴ Милан Савић: *О Сими Матавуљу*. — Летопис Матице српске, 1910, књ. 261, 20.

¹⁵ Архив СРС, Министарство просвете 1889, фасцикла XX, рукопис 22, П. бр. 11986.

¹⁶ Саво Вукмановић: *Д-р Живомир Младеновић. Из породичне преписке Симе Матавуља*. — Стварање, 1956, бр. 3, 213.

¹⁷ „Али сам дао разумјети — пише Матавуљ брату 14. септембра 1889 — да бих ипак остао у Ц. Г. кад би се моје стање поправило, кад бих моју фамилију могао бар сад помоћи“ (VIII, 51—52).

¹⁸ В. Латковић: *Симо Матавуљ у Црној Гори*, н. д., 67.

ДОТАДАШЊИ КЊИЖЕВНИ РАД. — Уколико пођемо од прве штампане Матавуљеве пјесме *Ноћ уочи Ивања*,¹⁹ он је до 1889. имао за собом већ шеснаест година књижевног рада. Његову дотадашњу књижевну дјелатност могли бисмо подијелити на пјесничко-публицистичко раздобље из 1873—4. године у Исламу и приповједачко-романсијерско из 80-тих година на Цетињу. Седмогодишњи боравак у Херцег Новом представљао би у погледу резултата књижевни вакуум између поменутих фаза: за то вријеме објавио је само допис *Домобранство у Боки*²⁰ и послао један, непознати нам, превод „Српском листу“.

Матавуљ је, као и многи, почео књижевну каријеру љубавним стиховима, који нијесу угледали свијета. У њима је пјевао, како сам истиче, о уздасима срца, драгој дражој од живота, о блиједом мјесецу (IV, 31) итд. — мотиви, дакле, у складу и са временом (одјеци распјеваног романтизма) и са годинама Матавуљевим. Међутим, његова прва штампана пјесма није те врсте: у њој је описан народни обичај паљења ватри уочи Ивањдана и веселе у вези с тим. Ако је и могла нешто значити за тадашњег сеоског учитеља, она је доцније, код трезвеног и ученог Матавуља нашла само осуду и подсмјех.²¹ Остале двије пјесме су пригодне: једна поводом смрти унука по кћери грофа Јанковића и друга приликом смрти спахије Јована Катурића. И версификаторски и садржајно слабе, све три поменуте пјесме заостају чак и за просјечним постигнућима нашег пјесништва онога времена. Без осјећања, метрички рогобатне, мисаоно мутне, оне нас могу једино интересовати као први и тетурави кораци пишчеви. Ни дописи његови из овог времена немају великих књижевних квалитета: значајнији су по томе што откривају извјесне идејно-умјетничке елементе будућег књижевника Матавуља. (И кад описује сахрану конта Јанковића, он запажа смијешне појединости њене.) У допису о зеленаштву стао је против те, тако раширене, појаве у тадањој Далмацији, о којој ће доцније проговорити и у својим умјетничким радовима: у *Бакони фра Брну*, *Пошљедњим витезовима*, *Преображењима*, итд. Ако бисмо овоме, најзад, додали и допис *Домобранство у Боки*, исцрпили бисмо сав књижевни фонд с којим је Матавуљ „ускочио“ у Црну Гору.

Послије Матавуљевог преласка на Цетиње изашла је и репортажа *Наши просјаци*,²² по свој прилици раније написана. У њој је доста оштроумно и проницљиво дат, иако с погрешним реше-

¹⁹ Народни лист, Задар, 1873, бр. 63 (6. август).

²⁰ „Српски лист“, Задар, 1880, бр. 33 (13/25. август), 2.

²¹ „Донећу је — говори Матавуљ Савићу 8. јула 1898. на ову пјесму — да се извратиш од чуда кад је прочиташ“ (VIII, 296). „Тако се бесмислице, луда поређења, смијешне антитезе, рогобатне слике, грдобне, неразумљиве ријечи нижу до краја, све слика ради“ — пише Матавуљ у *Биљешкама* поводом ове пјесме (IV, 34).

²² „Српски лист“, Задар, II/188, бр. 42 и 43 (27. октобар/8 новембар), 1—2.

њем, тај друштвени проблем Далмације. Убрзо затим објавио је и пјесму *Његовом Височанству књазу Николи*,²³ важнију за пишчеву каријеру него за име. Послије неплодне 1882. године изашла је Матавуљева прва штампана „прича“ *Умјесто уводног чланка*²⁴ која је из политичких разлога била „прештампована, превођена, коментована, колико, може бити, ниједна Тургењевљева или Мопасанова“ (IV, 190). Тек половином осамдесетих година почиње нагао успон у Матавуљевом књижевном раду. Поред превода и других чланака објављује он тада *Милоша од Поцерја*, затим свој први роман *Ускок Јанко*, неколико прича из црногорског живота и Шибеника и свој први путопис (*Први пут на Блату*). Приликом боравка у Србији 1887/8. године обрађује мотиве из Боке и Далмације, да би се по повратку на Цетиње, опет окренуо црногорским темама упоредо с далматинским. У том раздобљу написао је и прве редакције *Бакоње фра-Брне* и *Пошљедњих витезова*.

У свом почетничком периоду Матавуљ је сарађивао само у задарском „Народном листу“. Осамдесетих година, међутим, осим у цетињском, јавља се он у новосадским и београдским листовима. Иако га до прве збирке прича (1888) књижевна критика није запазила, Матавуљ је својим причама из савременог црногорског живота стекао одмах симпатије међу читаоцима.²⁵ У вријеме још увијек осјетног култа Црне Горе, те приче, у првом реду, тематски свјеже и умјетнички импресивне, прибавиле су Матавуљу „мало имена“ (VIII, 54). У Новом Саду, сјећа се Милан Савић, питао је при сусрету пријатељ пријатеља да ли је читао *Како се Латинче оженило*. На њега, су, пак, Матавуљеве приче тако дјеловале да је желио и намјеравао да оде у Далмацију и Црну Гору, како би лично упознао писца и земљиште његових прича.²⁶

Од списатеља који је нудио своје списе, Матавуљ је све више постајао прижељкивани сарадник од кога траже прилоге, кога моле, маме и подсјећају на сарадњу.²⁷ У 1888, плодној за српску књижевност, Матавуљево дјело *Како је Пјевалица излијечио фра Брну* представља најбоље књижевно остварење. Поред Игњатовићеве *Патнице*, Адамовљевих и Веселиновићевих прича, да не наводимо радове осталих наших писаца, то је уистину био велики успјех. Као да има и неке симболике у томе. Те године у којој је умро Јаков Игњатовић, наш дотада највише запажени романсијер,

²³ „Глас Црногорца“, 1881, бр. 49 (6. децембар), (*У Биљешкама* је наслов ове пјесме *Ловћену*, IV, 91; у спису *Десет година у Мавританији* писао је назива *Две висине*, III, 95).

²⁴ „Глас Црногорца“, 1883, бр. 29 (17. јул).

²⁵ Поред П. М. Адамова, Ј. Веселиновића, Б. Нушића, И. Вукићевића и др. за *Алманах младих српских приповедача* био је предвиђен и С. Матавуљ. — „Мале новине“, 1888, бр. 229, 3.

²⁶ М. Савић: *С. Матавуљ у Зајечару*, н. д., 242.

²⁷ Јован Грчић: *Портрети с писама*, књ. I. Загреб, 1921, 139—140; 149—162, в. писма А. Фабриса (Повјесни музеј, Загреб).

појавио се *Бакоња фра Брне* (прва редакција), за који ће Скерлић двадесет година доцније тврдити да је наш најбољи роман. Осим наведенога, Матавуљ је наредне 1889. године издао и другу збирку *Из Црне Горе и Приморја*.

У вријеме пресељења у Београд Матавуљ је имао за собом два романа, четрнаест прича и двије штампане збирке, шест пјесама, један путопис, једну репортажу, једанаест чланака, исто толико превода и неколико краћих биљежака. Испољио се већ као пјесник и публициста, приповједач и романсијер, путописац и преводилац. За ово вријеме успјешно је пребродило фазу књижевног „мутирања“ ослободио се почетничког сентиментализма и „романтичарства“, за шта ће доцније имати само горких ријечи (III, 133; IV, 32, 34).

УСКОК. — Мотив за овај роман дао је писцу књаз Никола.²⁸ И док је „господар китио своју фабулу“, списатељ се — како истиче у *Биљешкама* — осетио „нелојалним“ у противљењу наметнутој теми. Ипак јој се вратио. Већ априла 1884. пише Лазару Томановићу „Ускока мислим прерадити... Савјетуј ме како бих прерадио, што бих изоставио (VIII, 111). Кад му је Јован Павловић затражио нешто изворно за „Црногорку“, имао је већ три написана поглавља „новог историјског романа Ускока Јанка“. Почен искуством „рада на парче“ приликом објављивања *Милоша од Поцерја*, није дао текст одмах (IV, 260).

Ускок *Јанко, приповијетка из црногорског живота* прво је излазио у „Црногорки“ за 1885, а затим, послје њене обуставе, у новопокренутој „Зети“, у свему 25 наставака потписиваних иницијалима С. М. Текст није ишао из броја у број, рецидив негдашње бољке. Примједба *Читаоцима* уредника „Црногорке“ да сарадници раде „на парче“ јамачно је алузија на Матавуља, или и на њега. У томе је и објашњење за не ријетке омашке у овој редакцији дјела. „Отуда у његовој приповеци — указује Ђ. Радовић — неке личности час се зову једним, час другим именом: сердарева жена се у почетку зове Ивана, после Јока; један од погинулих Пејових синова у почетку приче споменут је као Шћепан, на крају га писац зове Петром; Мираш Цуца, брат доброг друга барјактара Радоја, коме је Пејо обећао своју Стану за сина још док су били деца, зове се у једном од последњих поглавља Спасоје, па чак на једном месту то и није цуцки него бјелички барјактар“, Стана, већ удовица живи у родитељској кући, „њивећи

²⁸ За дјело је искористио и казивања даровитог цетињског козера Стева Вицковића. „Главна је пак то — истиче писац — што сам ја од њега примио силне пословице, необичније црногорске ријечи и изреке, старинска племенска предања, шале, пошалице, поруге итд. које сам доцније разасуо у приче из црногорског живота, нарочито у роману *Ускок* (IV, 97).

сина и брата“. У ствари, „брат“ је мали Милун, син погинулог Станиног брата Милуна, дакле њен братанић, а не брат итд.²⁹

Још у току штампања дјела Матавуљ је дознао да се оно „свиђа кнезу и већини читалаца на Цетињу, особито хваљаху вјерност типова и црногорског дијалекта, а до тога ми је било највише. Чак и стари Беара њешто се одушеви, само ми замјери баш језику“ (IV, 266—267).

Можда и стога, с пролећа наредне године понио се мишљу да преради дјело. Тражио је и савјет Лазе Томановића: почетком јула 1887. наине извјештава га да је приступио преправи да би му се десетак дана потом захвалио за примједбе о *Ускоку*. „Иако су кратке, — истиче 12. јула т. г. — ваљаће ми“ (VIII, 117).

Озбиљније, међутим, латиће се овог посла тек по преласку у Београд. Понудиће *Ускока* 1891. Матици српској, заједно с *Бокотом* и *Бокелима*: она га је пак одбила зато што је већ био штампан.

Следеће године почела је да излази нова редакција у „Отаџбини“. А затим се аутор пријавио овим романом и на расписани течај Мариновићеве задужбине при Академији наука (двје године раније добио је њену награду за причу *Ново оружје*, заједно с Лазом Лазаревићем). Задужбински одбор, међутим, одбио га је на својој сједници од 4. маја 1892, зато што су четири главе биле већ штампане у „Отаџбини“.³⁰

Аутор је најзад понудио роман задужбини Илије Коларца. У дјелу је — како указује у пропратном писму — илустрован сав јавни и приватни живот Црногораца за времена владике Петра I. У наставку писма истиче да је на *Ускоку* радио читаве двје године и, пошто га не може сам издати, моли Задужбину да га о своме трошку штампа.

Списи поднесени Задужбини, разматрани су на сједници Коларчевог одбора од 18. јуна т. г.³¹ Само је Матавуљев *Ускок* дат на оцјену. Трагедија *Тодор од Сталаћа* Милоша Цветића одбијена је, а *Светли мученици* Михаила Ризнића нијесу уопште долазили у обзир за задужбинска издања као већ штампано дјело.

О *Ускоку* су реферисали Светислав Вуловић и Момчило Иванић. На сједници Коларчевог одбора од 12. септембра 1892. Вуловић је већ првом реченицом предложио дјело за награду. Говорећи затим о писцу, референт је истакао: „Међу данашњим

²⁹ [Ђуза Радовић]: *Напомена* [уз књигу] *Ускок*. Сабрана дела, I. Текст за штампу приредио и белешке написао — —, Просвета, Београд, 1953, 220—221.

³⁰ Дневник Милана Ђ. Милићевића, 4. мај 1892 (Архив САНУ, бр. 9327).

³¹ У једној биљешци у „Босанској вили“ (1892, бр. 20 и 21 (20. и 30. јули), 334), коју је пренијело и „Стражилово“ (бр. 33, (9. август), 512) запажамо и *Ускока* међу умотворима предвиђеним за збирку *Из разних крајева*. Могућно је да се писац, будући у неизвјесности да ли ће Коларчева задужбина примити књигу, споразумио условно са издавачем поменутог збирке о уношењу *Ускока* у њу.

нашим приповедачима, који се могу на прсте избројати, Симо Матавуљ је једини који има уметничкога дара а тиме само он је се од свију далеко одвојио". Вуловић је Ускока убројао међу осредња Матавуљева дјела, али је подвукао притом да је ипак бољи од многих наших оригиналних прича и „права благодет после толике поплаве наказних туђинских прича“.

Момчило Иванић, други референт, изнио је разлике између поднесеног рукописа и одломка објављеног у „Отаџбини“, тврдећи да је композиција штампаног текста много боља. Ускок, по његовом мишљењу, спада у полуисторијске романе, јер је, наводно, „главна личност измишљена“. Рецензент је затим изразио сумњу да неразвијена црногорска средина може дати грађу за један роман и замјерио писцу што је етнографску страну списа потиснуо у задњи план, а такође што за главно лице романа није узео неког Србина, коме би ријечи „о срцу српске земље“ боље пристајале него једном Чеху.

На основу позитивног предлога оба референта Одбор је, уз противно мишљење Аћима Чумића, додијелио награду Матавуљу обавезујући га при том да дјело преправи према примједбама, које су референти изнијели.³²

Десет дана касније Матавуљ је послао Одбору већ штампани примјерак Ускока указујући у писму да је рукопис преправио према оним примједбама у којима се оба референта слажу. О каквим се напоменама радило нијесам могао дознати, реферата нема у архиви. Иванићеве примједбе донио сам према записнику са састанка. Занимљиво је у вези с овим једно питање: да ли је Матавуљ имао временских могућности да поправи дјело? Ако није био упознат раније са суштином реферата, тешко је повјеровати да је за десет дана дјело могло бити и поправљено и одштампано, поготов ако су и Вуловићеве опаске биле општег карактера као Иванићеве. Није, дакле, искључено да је аутор ставио Одбор пред свршен чин. И његова формулација да је узео у обзир примједбе у којима се оба рецензента слажу доста је растегљива и неодређена.³³ Но било како било, Одбор је на својој сједници од 2. октобра 1892. констатовао: „Књига се већ налази у рукама читалачке публике, која се наслађава читањем овог колико занимљивог и забавног, толико и поучног дјела“.³⁴

³² Записник са сједнице Одбора Коларчеве задужбине бр. 218 од 10. септембра 1892.

³³ У писму црногорском престолонаследнику Данилу од 28. августа 1892. писац указује: „Ускок ће ових дана изићи из штампе“ (VIII, 396) — у штампаној књизи Матавуљевих писама датум писма је погрешно дат. — И ријечи М. Ђ. Милићевића забиљежене у Дневнику 16. септембра 1892. свакако се тичу штампања овог дјела („Др Н. Крстић [предсједник Коларчевог одбора] долази због Матавуља, приста да прими Матавуљеву изјаву као довољну“ [да је он, наиме, имао у виду примједбе референата и према њима поступио]).

³⁴ Записници Коларчеве задужбине, сједница од 2. октобра 1892.

Писац је желио да дјело посвети свом негдашњем васпитанику — престолонаследнику Данилу. Док се текст слагао (у издању књижаре Љ. Јоксимовића), обратио се 28. августа т. г. с молбом да му дозволи посвету. „Иселивши се овамо — истиче Матавуљ — ја сам ту причу мало по мало раширио и обрадио те је сада роман, у коме је изнесен сав домаћи и јавни живот Црногораца из доба Св. Петра, у коме су истакнуте све особине духа и обичаја црногорскијех, који их одвајају од осталијех српскијех племена, које их управо узвишују над њима. Не могу тврдити да је то дјело савршено са умјетничке стране, али могу утврдити да је то најбоље од мојих одштампаних дјела и да је прожето жарком љубављу према *нашој* поноситој Црној Гори и према Вашему Свијетломе Дому“. Ускок ће „ових дана“ изаћи из штампе указује у наставку, али га не жели пустити у свијет док не добије одговор: допушта ли посвету „Његовој Свјетлости Данилу Петровићу — Његошу, Књазу насљеднику Црне Горе посвећује писац“ (VIII, 395—396). Дјело се, међутим, без ње појавило, сагласност очевидно није дата. На основу једног његовог писма могли бисмо, међутим, претпоставити да му је дато обећање о бесплатном штампању овог дјела. „Ако бог да здравља — пише Матавуљ Лазу Томановићу — ја ћу о феријама са женом на Цетиње, где ћу предати у штампу друго попуњено издање *Ускока*“ (VIII, 122). Ове ријечи покрећу још једно питање: шта је писац подразумејевао под другим издањем? Да ли је као прво издање рачунао редакцију из „Црногорке“ и „Зете“ (1885) или се заносио мишљу о поновној преради дјела, што је, као што знамо, и остварио десет година касније?

Разлике између редакције објављене у поменутим листовима и овог засебног издања нијесу само у мијењању имена и језичким поправкама текста или у изостављању неујерљивих и недовољно мотивисаних мјеста. У преради је пренесен акценат са судбине јединке на описивање патријархалног колектива, датог у ширим просторним и временским релацијама. Судбина једног ускока прерасла је у преради у проблем емиграције уопште (асоцијација на Долчијев случај). Писац је у овом издању дубље захватио живот, интерпретирао га с више реализма; постављена питања добила су општији значај; ликови и приповједачко ткиво пунокрвније су дати. Опису умира и других обичаја писац је посветио читаву главу. Помјерање у концепцији дјела одразило се и у наслову (првобитни наслов *Ускок Јанко* замијењен је са *Ускок*).³⁵ И писац је дао користан податак о преради. „Ја сам ту причу — пише он престолонаследнику Данилу — мало по мало раширио и обрадио те је сада роман, у коме је изнесен сав домаћи и јавни живот Црнограца из доба св. Петра, у коме су истакнуте оне особине

³⁵ О разликама између ових двију редакција опширно је говорио В. Латковић у својој тези *Симо Матавуљ у Црној Гори*, 152—165.

духа и обичаја црногорскијех, које их одвајају од осталих српскијех племена, које их управо узвишују над њима“ (VIII, 395—396).

Дјело је, међутим, наишло на веома слаб одзив у штампи. О роман се оглушила и београдска „Отаџбина“³⁶ и новосадски листови „Јавор“ и „Стражилово“.³⁷ Гласнуо се само Светолик Јакшић у „Виделу“, па и он је више покудно. Рецензент је поред осталог приговорио писцу што кроз уста једне личности из романа бла̀ти јунаке првог српског устанка називајући их пијаницама.

Пријатељ пишчев, Јован Храниловић приговорио је одсуству мотивације ускакања главног јунака у Црну Гору. „Је ли поп Јово „заспавао“ читајући Ускока, те прескочио читаву главу IV“ — писаће Матавуљ М. Савићу поводом овога (VIII, 227).

Деценију касније — тих је дана управо износио у *Биљешкама* сјећања на I редакцију овог списка — поново се позабавио преградом његовом за издања Српске књижевне задруге. Тражио је тога ради од И. Грчића листове у којима је угледала свијета прва верзија (VIII, 169, 170). Због одуговлачења³⁸ предаје рукописа, Задруга је обзнанила да ће мјесто Ускока штампати „приповетке Боре Станковића“.³⁹ Ипак, крајем т. г., 1902, појавила се коначна и потпунија редакција Ускока.

Подсјетимо се, најзад, да прва редакција има 10 глава, колико и посљедња; друга пак, из 1892, садржи два поглавља више. Покушај у „Отаџбини“ представљао би, дакле, IV верзију у којој су догађаји излагани хронолошким редом, с „нешто нових и другчијих појединости“.⁴⁰

ПИСМО МАШУ ВРБИЦИ. — Пошто је смијењен с положаја шефа Пресбириоа, Матавуљу се убрзо десила још једна већа непријатност. У једном наставку расправе *Установа Економског дру-*

³⁶ Умјесто приказа на дјело Ускока „Отаџбина“ је у опростајној ријечи Милана Јовановића донијела следећу алузију на аутора: „Читаоци знају и да не укажемо прстом да је један од њих (сарадника) тргао свој рад натраг како је пресушио „хонорар“ на који је он био упућен положајем својим“ (Матавуљ је у то вријеме био без службе) В. Латковић: *Симо Матавуљ у Црној Гори*, н. д., 154.

³⁷ У писму Ј. Грчићу од 11. новембра 1892. Матавуљ пише: „Пошто Стр [ажилово] никако не спомиње моју књигу Ускок, значи да је примио ниси иако сам је ставио у крстоплет и на пошту послао истога дана кад и Јавору“ (VIII, 167).

³⁸ Из једног писма Љубомира Јовановића видимо да је он примио прву главу прије 21. јула 1902. Др Бранко Магарашевић: *Из необјављене преписке Симе Матавуља*. Политика XXXIV/1937. бр. 10293 (19. јануар), 10). Остало је зацијело стизало у току мјесеци.

³⁹ О разликама између побројаних редакција вид. опширније: В. Латковић, *Симо Матавуљ у Црној Гори*, н. д., 152—165. Такође, Ђ. Радовић, н. д., 221—225.

⁴⁰ О разликама између побројаних редакција вид. опширније: В. Латковић, *Симо Матавуљ у Црној Гори*, н. д., 152—165. Такође Ђ. Радовић, н. д., 221—225.

штва у Црној Гори Матавуљев ђак И. Томић донио је и неко, наводно његово писмо Машу Врбици.⁴¹ У своје вријеме утицајна и повјерљива личност црногорског двора — био је, као што знамо, први министар унутрашњих послова у Црној Гори — војвода Машо је 1882. организовао Економско друштво. Матавуљ му је био секретар. Не дуго потом, осумњичено као бунтовничко, Друштво је растурено а Машо Врбица, уистину врло присан с аустријским представником на Цетињу, бароном Темелом, разријешен је дужности. Лишен власти, животарио је на Цетињу до 1892. Тада је емигрирао и након краткотрајног задржавања у Београду,⁴² продужио за Босну.

У поменутоме писму од 22. маја 1892. адресант одобрава Врбици што је нашао уточиште у Босни када га већ није могао наћи у независним српским државама Србији и Црној Гори. У наставку писма жали се како је и он сам без службе; ако му је пак Никола Пашић не дадне, спремиће му „горку пилулу“.⁴³ На крају каже да би и он прешао у Босну, уколико би му војвода могао наћи какву службу у њој.

Писмо је стекло доста велики публицитет. Прештампали су га земунско „Ново време“, загребачки „Србобран“ и „Обзор“, затим безмало сви београдски листови („Видело“, „Будућност“, „Вечерње новости“, „Мале новине“ итд.).

Сматрајући да се Матавуљ огријешо о гостопримство које је добио у Србији, Српско новинарско удружење позвало га је јавним писмом да се у року од пет дана изјасни је ли писмо Машу Врбици, објављено у листу „Наше доба“, његово.⁴⁴

Матавуљ је убрзо и веома заједљиво одговорио потписницима јавнога писма Српског новинарског удружења, Лазару Комарчићу, и Живојину М. Протићу. Пошто се, иронише он у одговору, слаже с њиховим закључцима, мораће да прегледа своју домаћу архиву од 1892, да потражи од „архивара“ „изводе“ из својих приватних писама, да разабере она која су намијењена јавности или она за која је адресат овлашћен да их изда на јавност, а, како му за то треба више времена, моли их да до тада стишавају побуњене „осећаје“ Срба у Краљевини.

⁴¹ И[саило] Т[омић] Д[робњак] Т[рипов]: *Установа економског друштва у Црној Гори 1882. год.* од — — — Приказано др Ђ. Кустудићу-Његушу, борцу за уставност Црне Горе. — Наше доба, Нови Сад, XI/1895, бр. 17 (1/13. март), 1—2. [Сем поменутог писма донето и писмо Економског друштва књазу Николи, на коме је као „тајник“ потписан Матавуљ; његов је потпис и испод Правила овог Друштва у бр. 7 од 25. јануара/6. фебруара, на стр. 1 истог листа.]

⁴² Дневник М. Ђ. Милићевића, 24. априла 1892.

⁴³ Текст под тим насловом изашао је у бр. 121—123 „Малих новина“ за 1894 (Вид. Војислав М. Јовановић: *Матавуљ и Пашић*. — Дело, Београд, III/1957, бр. 12, 900—911, 912—925).

⁴⁴ „Видело“, Београд, XVI/1895, бр. 31 (12. март), [2]; Будућност, Београд.

У наставку писма Матавуљ износи да „има на тисућу“ његових политичких писама, растурених по свим крајевима Српства, пошто је и сав његов јавни рад, политичке природе, особито откад је у Србији. „Уосталом цело Српство мене само и зна као политичара“, пише Матавуљ. Саглашавајући се тобож с њиховим „правичним“ и „родољубивим“ захтјевима, мирне ће душе — истиче — сачекати њихов суд, а о њиховој непристрасности у суђењу и љубави према истини јамчи му сав њихов прошли рад (VIII, 406—409).⁴⁵

Српско новинарско удружење заказало је, с каприциозном ревношћу, и други састанак поводом поменутог писма. Скуп је одржан средином марта 1895, у гостионици „Код Хајдук-Вељка“, по листу „Видело“ — 13-ог, по „Будућности“ и „Малим новинама“ — 16-ог марта. Да ли се ради о штампарској грешци, или су у питању два састанка (што је мање вјероватно) — нијесам могао утврдити. У једном се пак сви слажу: да је сједница била добро посећена и да је бурно протекла. У четворочасовној дискусији узели су учешћа Манојло Ђорђевић Призренац, Драгутин Илић, Пера Тодоровић, Живојин Протић, Јован Пантелић, Лазар Комарчић, Стеван Јевтић, Тјешимир Старчевић, Рад. Радојловић, Св. Николић, М. Ђорђевић и Ч. Јоксимовић. Првих пет дискутаната бранили су Матавуља; остали су га нападали. Најревностнији у нападима био је Стеван Јевтић. Босанска влада — истицао је он — чинила је и њему саблажњиве понуде, али је он умио да их одсије. У ријечима Матавуљевих заштитника било је више логике и аргументације. Сви су они, прије свега, замјерили Удружењу што је драматизовало случај с једним приватним писмом, што је брзоплето и јавно бацило љагу на једног угледног књижевника, који је и као човек и као књижевник остао честит Србин. Наследник Матавуљев на дужности шефа Пресбирео Манојло Ђорђевић Призренац, иначе уредник „Српских новина“, истакао је поред осталог да је „код надлежног места писмо протумачено блаже, и као посвећен у ове ствари он сме јамчити да то писмо није подстакнуто никаквим подбадањем са виших места са стране“.⁴⁶ Овако наклоњен став званичних био је и разумљив у вријеме напредњачке владе: оштрица писма ударала је по њиховим главним противницима радикалима, конкретно по Николи Пашићу. У писму се властима пребацивало — а то се односило на радикалску владавину из 1892 — што су ускратиле уточиште Машу Врбици и што су Матавуља оставиле без службе. Знамо ли, уз то, да је нешто прије поменуте афере Матавуљ објавио у писму најављени памфлет *Пилулу Пашићу* да је, дакле, и нехотице послужио напредњацима (лист „Србобран“ му је и пребацио управо за то)

⁴⁵ „Мале новине“, Београд, 1895, бр. 72 (13. март), [2].

⁴⁶ *Новинарско удружење поводом писма г. Симе Матавуља*. — „Будућност“, 1895, бр. 24 (26. март), 161; — „Мале новине“, 1895, бр. 76 (17. март), [3].

— благ став владајућих, што више и њихова благонаклоност, није представљала никакво изненађење. Додајмо, најзад, да је у, већ наведеном, повјерљивом извјештају министру Лозанићу, писаном седам-осам мјесеци раније, Матавуљ заузео упадљиво критичан став према војводи Врбици.⁴⁷

И Драгутин Илић узео је, опширно и разложно, Матавуља у заштиту. Истакао је, сем осталог, да „Пашић и отаџбина нису једно исто“, да није гријех тражити „ухљебије“ у другој земљи ако га не може човјек наћи у отаџбини и, напokon, да се Матавуљ није повео за ријечима изнесеним у једном приватном писму и да његова родољубива дјела и прије и послјије овог писма знатно претежу над неоствареним наговјештајима датим у једном интимном саопштењу.

Доношење одлуке у вези с овим одгођено је за наредни састанак. Најављене су три резолуције (до њиховог текста или бар до суштине њихове нијесам могао, на жалост, доћи).⁴⁸

У међувремену кампања се окренула у корист Матавуљевог. Један од представника либералне омладине (из круга, дакле, којему су припадали и нападачи Матавуљеви) устао је у београдској „Будућности“ под псеудонимом Балша против пренагљене одлуке Српског новинарског удружења, прекоријевајући Управу што се упетљала у аферу у вези с писмом објављеним у листу, који прима субвенцију и потпору аустријских власти. Држећи се мисли Матавуљевих бранилаца, аутор указује да је од датума писма прошло три године, а „ми видимо где тај Матавуљ не иде у Босну за професора иако му се нуди; сиромашак један, као књижевник одбацује хонорар који би му Коста Херман давао за сарадњу на „Нади“.⁴⁹

Истoга дана, кад поменути Балшин напис, изашло је и Матавуљево писмо *Господину Пери Тодоровићу*. Захваљујући се својим браниоцима, аутор је изричито истакао да „поменуто писмо нити је постојало нити постоји“.⁵⁰

У распру се умијешало и „Наше доба“ са чијих је страница и потекао повод за њу. Замјерајући Српском новинарском удружењу што се тако односи према приватном мишљењу једнога човјека, уредништво реченог листа истиче да се код њих налази само препис овог писма: оригинал је код власника његовог [Маша Врбице] или код аутора студије у којој је писмо објављено.⁵¹ Послије овакве изјаве и Матавуљевог демантија, Српско новинско удружење нашло се у веома неугодном положају. Стога је на сједници од 25. марта донијело одлуку да спор сматра окончаним,

⁴⁷ Дипломатски архив, Политичко одељење, 1894, бр. 843.

⁴⁸ „Будућност“, 1895, бр. 24 (26. март), 162—163.

⁴⁹ Балша: *Један испад*. — „Будућност“ III/1895, бр. 22 (19. март), 153—154.

⁵⁰ „Мале новине“, 1895, бр. 78 (19. март), [3].

⁵¹ „Наше доба“, 1895, бр. 23, [2].

а „преко изјаве“ Н[ашег] доба које, не имајући оригинал у рукама, ипак тврди да то писмо постоји, Новинарско удружење прелази с презрењем“.⁵²

Колико је занимљив толико је и загонетан случај с овим, наводно Матавуљевим, писмом. Да ли је оно узгредно објављено у поменутој студији *Установа Економског друштва у Црној Гори 1882*, или је намјерно штампано да би Врбица њиме помогао „своју браћу напредњаке“, како је тврдио „Србобран“;⁵³ је ли писмо стварно постојало; ако није, зашто је приписано Матавуљу и још многа друга питања искрсавају у вези с њим.

Једно је поуздано: да су Матавуљ и Врбица били пријатељи још с Цетиња (IV, 114—117, 169, 173); да их је сличан став према књазу могао само зближити. Непун месец дан прије датума објављеног писма боравио је Машо Врбица у Београду. Том приликом Матавуљ је посредовао код Милана Милићевића да прими војводу, а 30. априла био је с Машом Врбицом у посјети код њега.⁵⁴

И неке појединости у писму наводе на помисао да је оно потекло испод Матавуљевог пера. У вријеме датирања писмо (маја 1892) он је заиста био без службе. Могућно је, затим, да је као повјерљива личност на Цетињу могао доћи до извјесних података о политичким односима црногорског двора и српских радикала; даље црногорски дијалектизам *занаго*, употребљен у овом писму, налазимо у неколико Матавуљевих написа.

У прилог оваквом закључку ишло би, најзад, и то што писмо није објављено засебно, није дакле акцентовано, није штампано с искључивом и унапред одређеном намјером да оптужи Матавуља, већ, видјели смо, у оквиру једне овеће студије, која је излазила у наставцима, дакле, упадљиво.

Иако је убрзо спласла, ова афера могла је Матавуљу нашкодити, компромитовати га у очима тадање српске јавности, јер су Маша Врбицу многи листови тога доба нападали као њемачко-италијанског војводу, који је купио добро Ебелинга, као „бањалучког спахију кога плаћа Калај“⁵⁵ и слично. Нетактичност Српског новинарског удружења срећно је испала по Матавуља: гласови у његову заштиту надјачали су, а свему томе припомogle су и прилике, поред осталог и то што су на власти били противници Николе Пашића.

⁵² „Видело“, 1895, бр. 37 (26. март), [2].

⁵³ „Вечерње новости“, 1895, бр. 17 (18. март), (1—2) (Из „Србобрана“).

⁵⁴ Дневник М. Ђ. Милићевића, 24. и 30. април 1892.

⁵⁵ „Србобран“, 1893, бр. 86.

Golub Dobrašinović

SEVERAL PIECES ON SIMO MATAVULJ

Summary

Not long after his first stay in Serbia, in the autumn of 1889. Matavulj finally left Cetinje. The reasons were many: ranging from spiritual to climatic conditions (cooling relations with Prince Nikola, better prospects in the Belgrade environment). In August 1889 he submitted an application for service in the Serbian capital, which, with the help of friends, was granted.

*

As a writer Matavulj gained repute during his stay in Montenegro. His weak efforts at poetry and journalism grew in Montenegro into a noted story and novel quantity of 14 short stories, two novels, travelogues and reports, eleven articles and an equal number of translations, some notes and so on.

*

Matavulj went back to *Uskok*, his novel of Montenegro life, several times. He intended to dedicate one of the versions to the heir to the Montenegro throne and his former pupil. Permission, however, was never granted. On the basis of favourable opinions of the editors, the novel was published by the Kolarac foundation. Late in 1902, the last version of this work appeared among the volumes of the Serbian Literary Guild.

*

In the early 1890's an affair broke out in Belgrade relating to Matavulj
In the early 1890's an affair broke out in Belgrade relating to Matavulj's alleged letter to Mašo Vrbica, in which he approves of the latter's seeking refuge in Kalaj's Bosnia since he could find none in the independent principalities. He himself, he is alleged to have written, would move there if he could find some post (at the time he was out of work). For this he was attacked by the Serbian Journalists' Association which charged him with violating their hospitality. Following Matavulj's renouncing the existence of such a letter, the affair died down.

